

Ona Daukšienė

M.K. SARBIEVIJAUS ODĖS
ŠVČ. MERGELEI MARIJAI:
KRIKŠČIONIŠKOSIOS POEZIJOS RAIDOS
ATSPINDŽIAI (*STELLA MARIS*)

Motiejus Kazimieras Sarbievijaus religinės tematikos poezija sudaro tegu ir ne pačią didžiausią, tačiau kone įdomiausią bei sudėtingiausią jo kūrybos dalį. Dėl daugybės šiuos tekstus formuojančių kultūrinių sluoksnių ir juose atsektinų intertekstų religiniai Sarbievijaus eilėraščiai tyrinėtoji veriasi it savotiškos enigmos, kurias narplioti įmanu labai pamažu, sluoksniu po sluoksniu, lukštenant paslėptas egzegetines prasmes, alegorijas, naujai perrašytus religinėje literatūroje nuo amžių prigijusius poetizmus ar jais uždangstytus ikonografinius siužetus. Visa tai kalbamos tematikos poeziją išskiria iš vadinamųjų filosofinių ar grynųjų proginių Sarbievijaus kūrinų.

Švč. Mergelei Marijai dedikuotos odės ir epodės savo ruožtu išskirtinos į atskirą šios tematikos poezijos semantinę grupę. Norint apibrėžti minimų kūrinių vietą visos Sarbievijaus poezijos kontekste, pravartu glaustai prisiminti jo lyrikos knygų pirmuosius leidimus: pats pirmasis Sarbievijaus poezijos rinkinys *Lyricorum libri tres* buvo išleistas Kelne 1625 metais; tris lyrikos knygas apėmė ir antrasis bei trečiasis leidimai; ketvirtasis, 1632 metų, – jau keturias, o 1634 metų leidimą, patį išsamiausią, sudarė keturios lyrikos, arba odžių, knygos bei po viena epodžių (papildytų 8–12 epodėmis, „Keturiomis Mergelės Motinos myliomis“) ir epigramų (taip pat papildytų dar neskelbtomis) knygas¹.

Ketvirtojoje lyrikos knygoje didesnis nei kitose religinių odžių procentas, nors tai dar nereiškia, kad visos jos parašytos vėliau nei į pirmąsias tris knygas patekusios odės. Vis dėlto dėl tam tikrų stilistinių bei struktūrinių ypatumų ir galimų intertekstų gausos ketvirtosios knygos

¹ Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Mathiae Casimiri Sarbievii Lyricorum libri IV, epodon liber unus alterque epigrammatum*, Antverpia: Ex officina Plantiniana Balthasaris Moreti, 1634.

religinės odės, ypač marijinės tematikos, atrodo kiek skirtingos, ne tokios kaip ankstesnių knygų atitinkami kūriniai.

Paminėtini kai kurie skaičiai. Pirmojoje lyrikos knygoje nėra nė vienos Marijai skirtos odės; apskritai šioje knygoje grynios religinės tematikos odė tėra vienintelė (I, 19: „Urit me patriae decor“). Antrosios knygos keturios odės tiesiogiai dedikuotos Marijai: „Ad D. Virginem Matrem“ (11, 14, 18, 62 odės), o dar viena, II, 13 „Ad Julium Rosam“, iš esmės irgi yra mariologinė, prasidedanti invokacija apgiedoti Švč. Mergelės groži (tolesnėse eilutėse šitai ir padaroma). Trečiojoje knygoje – vėl nė vienos Marijai dedikuotos odės, o grynai religine imanu įvardinti, kaip ir pirmojoje, tik viena – t.y. III, 2 „Ad D. Magdalenam“. Tuo tarpu ketvirtojoje knygoje jau šešios odės dedikuotos Marijai (18, 20, 22, 24, 25, 33); be to, marijinių motyvų galima išvelgti Giesmių giesmės motyvais parašytoje 21-ojoje: čia, kaip ir vienoje iš šešių minėtų, 25-ojoje, varijuojama šio biblinio teksto simboliais, tradicijos siejamais su Švč. Mergele. (Tokių motyvų nesunku rasti ir kituose Giesmių giesmę varijuojančiuose Sarbievijaus kūrinuose.) Galiausiai Marijai skirtas keturių jau minėtų epodžių, papildžiusių 1634 metų rinkinį, ciklas, „Quattuor leucae Virginis Matris“, inspiruotas asmeninių autoriaus išgyvenimų dalyvaujant vienoje iš iškilmingų procesijų, jėzuitų rengtų iš Vilniaus į Trakų Švč. Mergelės bažnyčia.

Taigi turime po pluoštelį mariologinės tematikos kūrinių, veikiau pavadintinų himnais arba giesmėmis, antrojoje bei ketvirtojoje odžių ir toliau einančioje epodžių knygoje. Lyginant antrosios ir ketvirtojos knygu kūrinius į akis krenta kai kurie stiliaus, struktūros ir nuspėjamų imitacijos objektų, slypinčių anapus teksto, skirtumai. Tarkime, neabejotinai ankstyvoje, susijusioje su kražiškiu laikotarpiu ir konkrečia proga – kertinio Švč. Marijos bažnyčios akmens dėjimu – II, 11 odėje struktūros ir stiliaus požiūriu imituojamos Horacijaus *Carm.* I, 35 bei III, 4 giesmės, II, 13 odė yra sekimas Horacijaus *Carm.* III, 28; II, 14 galima išvelgti Antikos poeto *Carm.* III, 22, IV, 6 giesmių, taip pat jo „Carmen saeculare“ elementų; II, 18 ir 26 odės yra tikslios, kone preciziškai atliktos vadinamosios Horacijaus giesmių parodijos (atitinkamai jo *Carm.* I, 21 ir 30). Taigi visų II knygos marijinių odžių imitacinį pamatą sudaro Horacijaus giesmės². Vertinant sekimo Horaci-

² Plačiau apie Horacijaus imitavimą Sarbievijaus kūryboje žr. pirmiausia: Aleksander Wojciech Mikołajczak, *Antyk w poezji Macieja Kazimierza Sarbiewskiego*, Poznań: Polinfo, 1994; taip pat šiame kontekste visuotinai ir nepaliaujamai cituojamą Józefo Budzyńskiego studiją *Horacjanizm w liryce polsko-lacińskiej renesansu i baroku*, Wrocław [i inn.]: Wy-

jumi požiūriu ir remiantis vien šiais kūriniais, galima būtų visai pagrįstai tik patvirtinti Sarbievijui taikytą „Krikščioniškojo Horacijaus“ vardą ir labiau akcentuojant Horacijų, pavyzdžiais pailustruojant teigti, kad čia Horacijaus forma tiesiog labai formaliai papildoma krikščionišku turiniu, ir visi tie teiginiai nebūtų neteisingi³.

Vis dėlto akcentuojant Sarbievijaus poezijos horaciškumą neretai pamirštama, kad jo religiniuose kūkiniuose sąveikauja daugybė šaltinių, persipinančių skirtingais teksto lygmenimis ir formuojančių įvairias gausių intertekstų pakopas. Patsai Horacijus ir kiti Antikos autoriai imituoti nuo pirmųjų krikščioniškosios poezijos tekstų, ir jo imitavimo tradicija formavosi sykiu su tų naujųjų tekstų raida. Šalia ritminės, liaudžiai prieinamesnės eilėdaros himnų visais krikščionybės amžiais buvo rašomi himnai ir giesmės hegzametrais ar Horacijaus metrais, alkajinėmis arba ypač sapfinėmis (Sarbievijaus mėgstamomis) strofomis; daug tokių himnų įėjo į liturginę vartoseną ir joje visiškai prigijo. Pirmieji ryškiausi Horacijaus imitatoriai krikščionys – Prudencijus (Prudentius, 348–410) ir Paulinas Nolietis (Paulinus Nolanus, 353–431) – rašė ir ritminės eilėdaros himnus, ir sykiu švaria Horacijaus bei kitų pagonių autorių kalba ir tiksliais jų metrais pagrįstus religinius kūrinius⁴. Vėliau kai

dawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1985, ypač joje Sarbievijui skirtus 167–197 puslapius; Józefo Warszawskio SJ darbus ir kt.

³ Apskritai lenkų mokslininkai sarbievistai itin daug dėmesio skiria Horacijaus imitavimo problemai (nors ši tema atrodo jau iš pagrindų išnarpliota, tad vargu ar įmanoma čia pasakyti ką esmingai nauja), neretai apeidami krikščioniškųjų šaltinių įtakas Sarbievijaus religiniams tekstams. Štai, pavyzdžiui, vienas iš paskutinių svarbesnių tyrimų šia tema: Elwira Buszewicz, „Maciej Kazimierz Sarbiewski – *Ody* refleksyjne i religijne“, in: *Lektury polonistyczne, (Średniowiecze-Renesans-Barok)*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych, 1999. Jo autorė, šiaip jau įžvalgi ir subtili Sarbievijaus religinės poezijos tyrėja, šiame straipsnyje nuslysta į paviršinį „Sarbievijaus horaciškumo“ aptarimą, iš esmės tekantodama jau daug syk išgvildentus dalykus. Kur kas gilesnių įžvalgų atskleidžia tos pačios mokslininkės kitas straipsnis: Elwira Buszewiczowa, „Homo religiosus w świecie złudy (Myśli o Bogu, doczesności i wieczności w liryce Macieja Kazimierza Sarbiewskiego)“, in: *Rocznik Komisji historycznoliterackiej*, t. 31–32, Kraków: Wydawnictwo oddziału Polskiej Akademii Nauk, 1997; čia kai kurie Sarbievijaus religiniai tekstai analizuojami darant nuorodas į patristinę literatūrą, ispanų poetą mistiką Fray Luis de Leoną. Iš naujesnių Sarbievijaus religinei lyrikai skirtų darbų bene originaliausiai nuskamba dangaus motyvo analizei skirta M. Łukaszewicz-Chantry studija *Trzy nieba. Przestrzeń sakralna w liryce Macieja Kazimierza Sarbiewskiego*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002.

⁴ Plg. ypač Prudencijaus *Cathemerinon*; Paulino hegzametris psalmes (*Carm. VII–IX*); taip pat Celijaus Sedulijaus (Caelius Sedulius, Va.) I himną (numeracija pagal *Analecta hymnica*) ir kt.

kurių amžių tekstuose tie metrai tarpais imdavo šlubuoti, rasdavosi eilėdaros riktų, ir kalba ne visad bebūdavo švari klasikinė, tačiau Karolingų renesanso (VIII–IX a.) autoriai Alkuinas (Alcuinus Flaccus, m. 804), Teodulfas (Theodulphus, m. 821), Paulius Diakonas (Paulus Diaconus, m. 799) ir daugybė kitų vėl rašė itin tikslia ir gryna klasikinė lotynų kalba tiek pasaulietinės, tiek religinės tematikos eiles⁵. Nuo XI a. ypač sustiprėjęs Švč. Mergelės Marijos kultas atsispindėjo daugybėje poetinių tekstų, tarp kurių būta ir antikiniais metrais sukurtųjų. Antra vertus, būtent nuo šio amžiaus krikščioniškoje literatūroje ir dailėje išigalėjo kai kurios naujos maldingumo Švč. Mergelei formos ir jų verbalinės bei vaizdinės apraiškos. Galiausiai vėlyvųjų Viduramžių ir humanizmo amžiuje buvo sukurta daugybė kūrinių, paremtų sykiu ir antikiniais pavyzdžiais, ir jau susiformavusia Marijos garbinimo tradicija.

Prudencijus ir Paulinas pradėjo, o iš dalies ir įtvirtino antikinių pavyzdžių imitavimo himnų tekstuose tradiciją; nors būtent šie jų kūriniai nebuvo itin populiarūs jų gyvenamuoju metu, kai vis dar įtariai žiūrėta į visa, kas pagoniška, vis dėlto precedentas buvo padarytas, ir šiedu autoriai ilgus amžius darė įtaką himnų kūrėjams, panašiai kaip Juvenkas (Juvenius, IV a.), kuris, pirmasis sukūręs hegzametrinį evangelinio naratyvo variantą, buvo svarbus pavyzdys vėlesniems krikščioniško epo bandymams. Dar vėlesni autoriai, ypač jei kalbėsime apie artimesnius Sarbievijui laikus, humanizmo amžių, imituodami senesnius tekstus, jau perima ir jų imitavimo tradiciją, ir tai, kuo ta tradicija buvo nuolat pildoma amžiams bėgant. Paskiri autoriai renkasi tam tikrus tos tradicijos elementus, apsiriboja kai kuriais iš jų ar stengiasi perimti kuo daugiau.

Sarbievijaus religinei poezijai būdinga tai, kad net iš pažiūros vienaplaniai, „plokšti“ jo tekstai, tokie kaip aukščiau minėtieji tikslūs konkrečių Horacijaus giesmių atliepiniai, pasirodo beslepia kur kas daugiau semantinių, verbalinių ir vaizdinių klodų. Štai ir ankstyvoje II, 11 odėje, be akivaizdžios Horacijaus teksto imitacijos, galima išvelgti piešiamą Marijos didybės paveikslą. Čia kaip seniausio ikonografinio tipo dailės kūriniuose Marija vaizduojama kaip *regina mundi*; galima čia išžiūrėti ir labai uždangstytus Aušros žvaigždės (*stella matutina*) ar Gailestingumo motinos (*Mater misericordiae*) titulus, o paskutinėje strofoje – trumpą imperatyvą iš Giesmių giesmės (toliau šiame tekste mini-

⁵ Žr.: *Monumenta Germaniae historica*, t. 1: *Poetae Latini aevi Carolini*, recensuit Ernestus Duemmler, Berolini: Apud Weidmannos, 1881.

mos kaip Gg), kurios simboliai jau buvo prigię Švč. Mergelės antifonose, o nuo XI– XII a., ypač nuo Bernardo Klerviečio (Bernardus Claravallensis, 1090–1153) *Sermones super Cantica Canticorum* ir jo amžininkų komentarų Gg, buvo visuotinai įsigalėję tiek dailėje, tiek literatūroje. Gg įvaizdžius taikyti Marijai itin mėgta ir Renesanso tekstuose, o Sarbievijaus kūriniai, tiesiogiai imituojantys Gg, yra vieni gražiausių jo religinės poezijos pavyzdžių. II, 13 odėje, irgi tiksliai Horacijaus sekinyje, po daugiasluoksniais poetizmais galime atkapstyti biblinius įvaizdžius, ikonografinius modelius; Marija čia vaizduojama stovinti ant mėnulio, apsigaubusi saule kaip apsiaustu⁶, Sarbievijaus tekste – toga:

Addes et teretes pedum

Suras non humilem lambere Cynthiam;

Et sutas chlamydem faces,

Indutique togam Solis amabili [...].⁷

⁶ Apr 12, 1: *Ir pasirodė danguje didingas ženklas: moteris, apsiautusi saule, po jos kojų mėnulis, o ant galvos dovylikos žvaigždžių vainikas* (Apo 12, 1: *Et signum magnum apparuit in coelo: mulier amicta sole, et luna sub pedibus eius, et in capite eius corona stellarum duodecim*). Dailėje šių *Aprėiskimo Jonui* knygos eilučių įvaizdžiai kartojami keliuose Marijos ikonografiniuose tipuose, ypač tiksliai – Nekaltojo Prasidėjimo paveiksluose, kai kurių elementų esama Marijos Didybės, Marijos Dangaus Karalienės atvaizduose (plg.: *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, sudarė D. Ramonienė, Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 1997, p. 183–187). Čia cituojami Sarbievijaus eilėraščiai labai vizualūs ir sykiu žodingi, demonstruojantys barokinę vaizdo bei žodžio sintezę. Daug taupesnės ir preciziškai tikslios minimų įvaizdžių vartosenos Renesanso mariologiniuose tekstuose pavyzdys būtų Sforzos Muzio (m. 1597) himne „In Assumptionem Beatae Mariae Virginis“ piešiamas Paimtosios į dangų paveikslas (žr. *La poesia mariologica dell'Umanesimo latino*, a cura di C.M. Piastra, Firenze: Edizioni del Galuzzo, 2002, p. 344): *premensque lunae cornua, / amicta solis lumine, / fulgens corona siderum, / Nati sedes ad dexteram* (pažod. vert.: *Ir mindama mėnulio ragus, apsiautusi saulės šviesa, žibėdama žvaigždžių karūna, sėdi Sūnaus dešinėje*). Kaip ankstyvesnis pavyzdys tiktu anoniminio XIII–XIV a. himno Švč. Mergelei Marijai fragmentas: *Ave, stellis coronata, / luce solis trabeata* (in *Analecta Hymnica Medii Aevi*, ed. C. Blume et G.M. Dreves, Leipzig, 1886–1922, reprint: Frankfurt am Main, 1961, t. 48, (*Hymnographi Latini, series prima*), p. 455). Pažod. vert.: *Sveika, žvaigždėmis karūnuotoji, saulės šviesa apsiautuosioji*.

⁷ Taip pat plg. Ughi Pompeo (m. 1614) himną „Ad Mariam Virginem“ (žr.: *ibidem*, p. 376): *Amicta Virgo sole, nitentibus / intorta flavam sideribus comam, / o dulce iactatis levamen / per miseri vada caeca mundi* (pažod. vert.: *O Mergele, apsiautusi saule, į gelsvus plaukus prisikaišiusi žvaigždžių, o saldžioji paguoda blaškomiems po apgailėtino pasaulio tamsiuosius vandenis*). Cituojamoje strofoje sujungti du Švč. Mergelės įvaizdžiai: apsiautuosios saule ir jūros žvaigždės (pastarasis motyvas straipsnyje bus aptartas plačiau). Panašiai Mergelės įvaizdžiai jungiami Viperano Giovanni Antonio kūrinyje „Ad Mariam Deiparam“ (*ibidem*, p. 410): *O Virgo caeli ianua et aequoris / regina, claro sidere pulchrior; / amicta puro sole* (pažod. vert.: *O Mergele, dangaus vartai ir jūros karaliene, gražesnė už šviesią*

(Dar giedok, kaip glotnias blauzdas
laižo Kintija, kaip susegtas žiburiais
švyti apdaras nuostabus,
stotą gaubia toga saulės meilingosios.)⁸

Tos pačios II knygos 14 odeje, parašytoje Andriejaus Rudaminos išvykimo į Rytų misijas proga, kurioje Marija prašoma saugoti ir nuo audrų ginti jį gabenantį laivą, plėtojamas Horacijaus (ypač aukščiau minėtų jo giesmių) leksika pridengtas Marijos kaip jūros žvaigždės, *stella maris*, jūreivių globėjos motyvas, itin mėgtas italų humanistų⁹. Visa keturių sapfinių strofų odė parašyta kaip šio įvaizdžio plėtotė; tik pats įvaizdis neeskaluojamas tiesioginiu jūrų žvaigždės pavidalu, o perteikiamas veikiau aprašomuoju būdu, tarsi paaiškinant jo prasmę, beje, labai tiesiogiai: Marija kaip jūros ir vėjų valdovė, galinti saugiai išvesti vandenynu laivus, išvaduoti juos užplaukusius ant uolų, nuraminti bangas ir t.t.:

Diva, ventorum pelagique praeses,
Quae laborantes super alta naves
Summoves saxis, uteroque Nerei
Eripis imo,
Si tibi moti cadiit ira Ponti,
Cum Thetis molles imitata somnos
Sternitur latye, bibuisque se re-
clinat arenis.

žvaigždė, *apsisiautusi skaisčia saule*) ir kituose panašiuose tekstuose. Antra vertus, nuoroda U. Pompeo kūrinio paantraštėje *imitatur Petrarcham in illa cantilena: „Vergine bella che di sol vestita“* liudija, jog XVI–XVII a. tekstuose imitacijos objektu dažnai laikomas nebe pirminis šaltinis, o laiko nuotolio atžvilgiu kur kas artimesnės jo interpretacijos. Taip formuojasi daugiopos intertekstų pakopos: pirminis tekstas+pirmosios jo variacijos+tolesni skirtingų amžių perdirbiniai etc. etc. Kalbant apie barokinę poeziją svarbu nepamiršti ir savotiško „intervaizdų“ sluoksnio, t.y. dailėje prigijusių ikonografinių tipų bei vaizdų (kuriuos savo ruožtu dažnai būna inspiravę bibliniai ar kiti sakralūs tekstai) įpynimo į verbalinio teksto audinį. Sarbievijaus religiniai kūriniai irgi atspindi tą daugiopų lygių persisluoksniavimą, kurio etapų plėtra galutiniam tekste darosi nebe tiek svarbi, kiek poetinis jame pasiekiamas efektas.

⁸ Lotyniški Sarbievijaus tekstai čia cituojami pagal Tomaso Wallo leidimą: *Mathiae Casimiri Sarbiewski e Societate Jesu Poloni Poemata omnia*, Staraviesiae: Typis et sumptibus collegii SJ, 1892, ir yra sulyginti su 1634 m. leidimu (žr. 1 nuorodą). Kai kurie tekstai lotynų k. kartu su vertimais į liet. k. publikuoti: Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Lemties žaidimai=Ludi fortunae*, parengė E. Ulčinaitė, iš lot. k. vertė O. Daukšienė, R. Katinaitytė, E. Ulčinaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1995. Pastarajame leidinyje paskelbtus čia cituojamus savo poetinius vertimus pateikiu kiek pataisytus.

⁹ Žr.: *La poesia mariologica dell'Umanesimo latino*, p. 14, 48, 54, 82, 134, 136, 184, 338–340, 378, taip pat 7 nuorodoje cituotus tekstus.

(Jūros ir audrų tu šventa valdove,
nuo uolų gini per vandens platybes
skubančius laivus ir iš marių dugno
skęstančius trauki;
Jei sutramdai tu vandenyno rūstį,
Į švelnius sapnus sudrausta Tetidė
Grimzta ir tyli ant pakrantės smėlio
Gulasi drėgno.)

Taigi čia susiduriame su liturginio himno „Ave maris stella“¹⁰ pagrindiniu įvaizdžiu.

Pats himnas jau yra sugėręs ankstesnes Marijai skirtas invokacijas ir turbūt iki jo sukūrimo gyvavusius krikščioniškuose tekstuose įvaizdžius; šios himno atskirų strofų variacijų esama Venancijaus Fortunato, Pauliaus Diakono ir kituose ankstesniuose himnuose Marijai¹¹.

Šį himną, nepaprastai populiarių ir sulaukusį daugybės perdirbinių Viduramžiais, Renesanse itin mėgta perrašinėti klasikine lotynų kalba ir metrais.

Jo įvaizdžiai komentuoti įvairiuose *Aurea expositio hymnorum* leidimuose¹² XVI amžiuje. Dionizo Kartūzo (Dionysius Cartusianus, m. 1471) komentaruose (jo *Enarrationes* himnams buvo išleistos 1533 m. Kelne, o nuo 1539 m. ne sykį perleistos Paryžiuje) stengiamasi atskleisti visas įmanomas himnų kūrėjų vartotų metaforinių Marijos įvaizdžių egzegetines prasmes, įvairias sąsajas ir pritaikymo galimybes. Marijos-Jūrų žvaigždės, *stellae maris*, metafora aiškinama gretinant audringos jūros

¹⁰ „Ave maris stella“ tekstas yra išlikęs IX a. rankraštyje *Codex Sangalensis*, rastame Šv. Galo vienuolyne dabartinėje Šveicarijoje; taigi neatmestina prielaida, kad himnas sukurtas jau VIII a. Autorystė kartais priskiriama Venancijui Fortunatui (Venantius Fortunatus, m. 609), Pauliui Diakonui, netgi šv. Bernardui Klerviečiui – gyvenusiam per vėlai, kad galėtų būti himno autorius. Kūrinys parašytas ritiniu metru nerimuotom šešiasikiemenėm eilutėm, sudarančiom septynias ketursikiemenes strofas. „Ave maris stella“ populiarumą XVII a. Lietuvoje liudija jau Saliamono Slavočinskio giesmyne (1646) pateikiamas jo vertimas į lietuvių kalbą „Sveika žvaigžde marių“, pakartotas Pranciškaus Šrubauskio *Balse širdies* (1679), žr.: *Giesmės dangaus miestui: XVI–XVIII amžiaus lietuvių bažnytinių giesmių antologija*, parengė D. Pociūtė-Abukevičienė ir M. Vaicekauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 326.

¹¹ Plg., pavyzdžiui, Venancijaus Fortunato „Hymnus Beatae Mariae“, Pauliaus Diakono „Hymnus in Assumptione B. Mariae V.“ (in: *Analecta Hymnica Medii Aevi*, ed. C. Blume et G.M. Dreves, Leipzig, 1886–1922, reprint: Frankfurt am Main, 1961, t. 50, (*Hymnographi Latini*, series altera), p. 86–87, 123–124).

¹² Apie juos plačiau žr.: Ann Moss, „Latin Liturgical Hymns and their Early Printing History, 1470–1520“, in: *Humanistica Lovaniensia*, vol. 36, Leuven University Press, 1987, p. 116 et sq.

pavojus ir neramaus žmogiškojo gyvenimo vargus, kurių galima išvengti kreipiantis pagalbos į Gailestingumo Motiną, kaip kad jūreiviams kelią nurodo šiaurės žvaigždė:

Convenienti valde metaphora stella maris vocaris [...] quemadmodum enim stella illa firmamenti quae polus arcticus nuncupatur, stat quasi fixa immobilis, dirigens navigantes, ad cuius adspectum nautae in periculis consoluntur, et quo se vertere debeant contemplantur; sic miseri viatores in hoc saeculo nequam tamquam in procellosissimo et inquietissimo oceano fluctuantes et periclitantes, ad te, o misericordissima advocata, o Mater dulcissima, o tutum fidelissimumque refugium, dirigunt in omni periculo desolatum mentis intuitum [...].

(Labai tinkama metafora esi vadinama jūros žvaigžde [...], mat lygiai kaip toji dangaus skliauto žvaigždė, [kuri], vadinama šiaurine, tarytum įsmeigta nepajudinamai stovi [ir] nukreipia plaukiotojus [ir] į kurią žvelgdami jūreiviai randa paguodą pavojuose bei susigaudo kurlink turėtų pasukti, – taip ir varganieji šio pasaulio keliauninkai, blaškomi jo bangų ir žabangų it audringiausiam šėlstančiame vandenyne, į tave, o gailestingiausioji užtarėja, o maloniausioji Motina, o saugioji patikimoji priegloba, visuose pavojuose kreipia vienišą sielos žvilgsnį [...].)¹³

Tuo tarpu kitas maždaug to paties laikotarpio himnų komentatorius Hermanas Torentinus (Hermannus Torrentinus, tikrasis vardas Herman van der Beke, apie 1450–1520) taip pat XVI a. pradžioje ne sykį leistuose himnų komentaruose savo aiškinimus grindžia ne tiek viduramžiška alegorijos ar tipologijos kalba, bet pasitelkdamas humanistinio išsilavinimo suteiktas žinias¹⁴. Taigi „Ave maris stella“ jūros žvaigždės įvaizdį jis kildina iš Marijos vardo hebrajiškos reikšmės, paskui tvirtina, esą jūros žvaigžde ji vadinama todėl, kad rodo kelią jūreiviams ir poetai ją vadina *arctos* arba *ursa circum polum arcticum*; galiausiai užbaigia, jog himno pabaigoje vartojamos invokacijos *mites fac* (plg. *virgo mitis* iš „Ave maris stella“ 5 strofos) prasmę geriausia paaiškinanti Horacijaus eilutė *Nemo adeo ferus est ut non mitescere possit*¹⁵. Siekiama parodyti, kad himnai gali būti geros lotynų kal-

¹³ Plg. Andriejaus Kricijaus „In Virginem matrem sub cruce“: *Ergo ut fluctisonum pragrat dum navita pontum, / observat dubiae sidera certa viae, / sic Mariam observes si vis contingere portum, / haec una est nostri stella benigna maris* (I, 10, 21–24. Numeracija pagal: Andrzej Krzycki, *Andreae Cricii Carmina*, ed. C. Morawski, (*Corpus antiquissimorum poetarum Poloniae Latinorum*, [vol.] 3), Kraków, 1888). Cit. pagal: Krystyna Stawecka, *Religijna poezja łacińska XVI wieku w Polsce*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1964, p. 111. – Pažod. vert.: *Taigi kaip jūreivis, plaukdamas per bangomis šniokščiančią jūrą, neiškiame kelyje žvelgia į patikimas žvaigždes, taip ir tu, jei nori pasiekti uostą, žvelk į Mariją, ji vienintelė yra palankioji mūsų jūros žvaigždė.*

¹⁴ Ann Moss, *op. cit.*, p. 122–123.

¹⁵ *Epist.* I. 1. 39.

bos pavyzdys, ir ja stengiamasi perrašyti tuos himnus, kurie neatrodo pakankamai gryni lotynų kalbos požiūriu. Šitokia humanistų nuostata atvedė į brevijoriaus himnų reformą, pradėtą Zacharijo Ferreri'o (Zaccaria Ferreri, 1479–1524)¹⁶, užbaigtą popiežiaus Urbono VIII, kurioje savo indėlių yra palikęs ir Sarbievijus, ta proga gavęs galimybę esmingai pažinti liturginius himnų tekstus ir juos pritaikyti savo kūryboje¹⁷.

Patį marijinių tekstų transformavimo antikine maniera mechanizmą gerai pailiustruoti gali Pauliaus iš Krosno (Paulus Crosnensis Ruthenus, gyveno antroje XV a. pusėje, m. XVI a. pradžioje) eleginiu distichu perrašyta „Ave Maria“ malda:

Salve, perpetui mater sanctissima Patris,
salve celsithroni filia casta Dei.
Te Gabriel Sancto narravit Numine plenam
et tibi caelestem semper adesse ducem.
Tu cunctas inter sola es benedicta puellas,
inter tu cunctas et benedicta nurus.
Et tuus est inter benedictus Filius omnes
natus, quem caelum terraque tota colit.¹⁸

(Būk sveika, o švenčiausioji motina amžino Tėvo,
Dukra skaisčioji aukštai sėdinčio Dievo, sveika.
Štai Gabrielius apreiškė, kad tu – malonės pilnoji
Ir kad valdovas dangaus amžiais yra su tavim.
Tarp mergelių visų viena palaiminta tujen
Ir palaiminta tarp moterų tujen visu.
Ir tavasis Sūnus tarp visų palaimintas, žemė
Garbina jį ištisa, garbina visas dangus.)

Toks tikslus konkrečios maldos perrašymas klasikine lotynų kalba ir metrais religinės poezijos istorijoje nėra naujas ar tik Renesanso epochoje atsiradęs reiškinys. Prisiminkime, pavyzdžiui, minėtųjų Karolingų

¹⁶ Jo pataisytų himnų leidimas: *Hymni novi ecclesiastici iuxta veram metri et latinitatis normam, a b[eatissimi]mo Patre Clemente VII P.M., ut in divinis quisque eis uti possit, approbati*, Romae, 1525.

¹⁷ Oficiali Urbono VIII reformuoto brevijoriaus laida pasirodė 1631 m. Apie tai ir apie Sarbievijaus vaidmenį reformoje plačiau žr.: Paulius Rabikauskas, „Sarbievijus Romoje“, in: Idem, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, (*Fontes historiae Universitatis Vilnensis*), Vilnius: Aidai, 2002, p. 467–489, ir išsamia Sarbievijaus studijų Romoje (1622–1625) laikotarpiui skirtą studiją: Józef Warszawski TJ, „*Dramat rzymski*“ Macieja Kazimierza Sarbiewskiego TJ (1622–1625): Studium literacko-biograficzne, Rzym: Typis Pontificiae Universitatis Gregorianaе, 1984.

¹⁸ *La poesia mariologica dell'Umanesimo latino*, p. 114.

renesanso autorių, Pauliaus Diakono „Oratio vespertina“ (hegzametru)¹⁹, Alkuino hegzametru ir eleginiu distichu parašytas maldas prieš valgį ir po jo ir kt.²⁰, Teodulfo „Oratio Dominica“ (vėlgi hegzametru)²¹. Panašių pavyzdžių galima prirankioti daugybę.

Gaji buvo ir himno „Ave maris stella“ perrašinėjimo antikiniais metrais tradicija: bene garsiausias ir poetiškiausias pavyzdys – Hermano Luošio (Herimannus Contractus, m. 1054) antifona eleginiu distichu „Alma redemptoris mater“²²; to paties autoriaus antifoną „Salve, regina, mater misericordiae“ eleginiu distichu yra parafrazuavęs minėtasis Paulius iš Krosno²³ (*Salve siderei regina piissima mundi / et miseri salve mater amanda chori*²⁴), o vykęs itin tikslios „Ave maris stella“ imitacijos pavyzdys – taip pat XV a. pirmos pusės autoriaus Motiejaus Rontono (Matthaeus Ronto, m. 1443) kūrinys „Alma Dei genetrix“²⁵.

XVI a. pr. Paryžiuje Jodoco Badijaus išleistuose Petro Buro (Petrus Burrus, Pierre Bury) himnų rinkiniuose originalūs jo himnai tarsi apjungia senąjį, Viduramžių, ir naująjį stilius; kupini aliuzijų į Antikos tekstus, sykiu jie plėtoja prigijusius epitetus ir metaforas Viduramžių komentarų stiliumi. „Ave maris stella“ čia perverčiama į grakščią, poetinę lotynų kalbą, papildoma konkretizuotais ženkliškais įvaizdžiais:

Sidus ave pelagi: velum: ratis: anchora: portus:
Spes: via: dux: requies: valva salutis ave.²⁶

(Pažod. vert.: Sveika, vandenyno žvaigžde; bure; laive; inkare; uoste;
Viltie; kely; vadove; atilsi; išganymo vartai, sveika.)

¹⁹ Žr.: *Analecta Hymnica*, t. 50, p. 124–125.

²⁰ *Ibidem*, p. 158. *Benedictio mensae: Christe, Deus noster, benedic conviviam mensae et sq.; Post cibos sumptos: Assis, Christe, dapes nunc benedicere sumptas, / Ut satient famulos fercula ista tuos et sq.*

²¹ *Ibidem*, p. 175–176.

²² *Ibidem*, p. 318–319.

²³ K. Staweckos teigimu, būtent eleginiu distichu arba hegzametru parašytos *Pater Noster, Ave Maria, Salve Regina* parafrazės – ypač būdinga smulkiosios XVI a. lotynų kalba rašytos religinės lenkų poezijos forma (K. Stawecka, *op. cit.*, p. 15–16).

²⁴ *La poesia mariologica dell'Umanesimo latino*, p. 116.

²⁵ *Analecta Hymnica*, t. 48, p. 460: *Alma Dei genetrix et caeli ianua felix / Fulgida stella maris, virgo pereginnis, ave (Maloningoji Dievo gimdytoja ir palaimingi dangaus vartai, spindinti jūros žvaigžde, amžinoji mergele, sveika)*. Šis himnas tiesiogiai ir įvardijamas kaip „Ave maris stella“ vertimas *in metrum*.

²⁶ *Paeanes quinque festorum divae virginis mariae*, Paris: Badius, 1505, lap. 89. Cit. pagal: Ann Moss, *op. cit.*, p. 129.

Plg. analogišką šio įvaizdžio plėtrą minėtojo brevijoriaus himnų reformuotojo vyskupo Zacharijo Ferreri'o himne „In diebus festis Beatae Mariae Virginis sapphicum alphabeticum“:

Alma quae Virgo et genitrix fuisti
scala in caelum, via, porta, clavis
et procellosas Helice per undas,
semper aveto.²⁷

(Pažod. vert.: Maloningoji, kuri esi ir Mergelė, ir gimdytoja, laiptai į dangų, kelias, vartai, užraktas ir šiaurės žvaigždė, [vedanti] per audringus vandenį, amžiais būk sveika.)

Minėtą Sarb. II, 14 odę kaip „Ave maris stella“ įvaizdžio parafrazę galima sieti su daugybe įvairių XV–XVI a. renesansinių tekstų, kuriuose šis įvaizdis jau buvo panašiai plėtotas. Plg., pavyzdžiui, Paultaus iš Krosno sapfinio 25 himno Dievo Motinai²⁸ pradžia:

Virgo, quae caeli rutilum corusci
diceris sidus, rapidique stella
aequoris fulgens [...].

(Pažod. vert.: Mergelė, kuri esi vadinama spindinčio dangaus ryškiaspalviu šviesiu ir pašėlusiu vandenų žibančia žvaigžde [...].)

Taip pat plg. italų humanistų himnus – su šia Sarbėvijaus ode sietinas analogiško motyvo plėtotes. Cosma Anisio (XVI a.) „Ad Divam Mariam“:

Diva quae [...]
superas et alti
aequora ponti [...].²⁹

(Pažod. vert.: Dieviškoji, kuri [...] pranoksti giliosios jūros vandenį.)

Achille Bocchi (1488–1502) „Ad Divam Mariam Virginem Dei Matrem“:

Tu cuncta solo sidera temperas
Nutu, profundo tu pelago imperas [...].³⁰

(Pažod. vert.: Tu vienu mostu suvaldai visus žvaigždynus, tu įsakinėji giliajai jūrai.)

²⁷ *La poesia mariologica dell'Umanesimo latino*, p. 134.

²⁸ Numeracija pagal leidimą: Paweł z Krosny, *Pauli Crosnensis Rutheni Carmina*, ed. M. Cytowska, Warszawa, 1962. Cit. pagal: K. Stawecka, *op. cit.*, p. 105.

²⁹ *La poesia mariologica dell'Umanesimo latino*, p. 14.

³⁰ *Ibidem*, p. 54.

Giovanni Carga (1520–apie 1600) „Ad Virginem Matrem quae Laureti colitur“:

O maris magna Dea, cuius astrum
Imperat ventis ab utroque ponti
Litore et nautis ubi vota tendunt
Vela refulget [...].³¹

(Pažod. vert.: O didžioji jūros deive, kurios žvaigždė įsakinėja vėjams iš abiejų jūros krantų ir jūreiviams atsiliepia į maldas ir atspindi, kur kreipti bures.)

Itin gausia, sykiu pagarbiai tikslia ir sykiu išmoninga tradicinių Marijos invokacijų bei įvaizdžių plėtote išsiskiria Sarbievijaus *Lyrikos* IV knygos ir epodžių knygos odės; čia gausu ir Giesmių giesmės simbolių, siejamų su Marija, giedamų jos psalmėse ir antifonose (plg. IV, 25 „Dialogus pueri Iesu et Virginis Matris“; ep. 10, 12), apstu ir Marijai skirtų himnų, litanijų kreipinių, maldų variacijų (ep. 9, 10; IV, 20, 22 etc.). Itin išsiskiria „Keturiš Mergelės Motinos mylios“, kuriose visa pasitelkiama tradicinė medžiaga apgaubiamas asmeniniu išgyvenimu ir procesijos iš Vilniaus į Trakus naratyvu.

Šio straipsnio kontekste ypač svarbi 9 epodė, arba 1-oji Mergelės Motinos mylia. Po pirmų trijų strofų, įvedančių į Marijai skirtą procesiją, kurioje dalyvauja autorius, eina 4–10 strofos, kurios yra tiksli himno „Ave maris stella“ įvaizdžių variacija sapfiniais metrais griežtai laikantis pirminės jų išdėstymo tvarkos; paskutinė, 11-oji, strofa skaitytoją vėl sugražina į procesiją, tuo metu keliaujančią Panerių slėniais ir giedančią, kaip galime numanyti, himną Marijai – Jūros žvaigždei.

Gretinant himno „Ave maris stella“ ir Sarbievijaus tekstus, galima pasekti akivaizdžiai tų pačių įvaizdžių plėtotę atskirose strofose. Kad būtų patogiau lyginti, strofos čia sunumeruotos:

1. Ave maris stella,
Dei Mater alma,
atque semper Virgo,
felix caeli porta.
2. Sumens illud Ave
Gabrielis ore,
funda nos in pace,
mutans Hevae nomen.

(Pažod. vert., kuris čia pateikiamas siekiant tikslaus įvaizdžių atitikimo: 1. Sveika, jūros žvaigžde, / Dievo Motina maloninga / ir amžinai Mergele, / palaimingi dangaus vartai. 2. Priimdama tą „Sveika“ / iš Gabrieliiaus lūpų, / sustiprink mus taikoje, / keisdama Ievos vardą.)

³¹ *Ibidem*, p. 82.

Pirmąsias dvi pirminio himno strofas atliepia Sarbievijaus epodės 4–6 strofos; jos cituojant taip pat pateikiamos sunumeruotos:

4. Interim pictis taciturna numquam
Pompa sub signis fluat. Illa magni
Te maris Stellam, dubiisque, Virgo,
Sidus in undis,

5. Illa nil sancti dubiam pudoris
Te canat Matrem, facilemque clausi
Aetheris portam. Tibi praepes alti
Civis Olympi

6. Hinc et hinc pressis reverenter alis
Attulit pacem. Tibi magna pacem
Debeat tellus, melior reversi
Nominis Eva.

(4. Po margais šilkais nenutyla niekaip
eisena ilga. Ji tave, Mergele,
jūrų žvaigždę ir virš bangų audringu
šviesulį ryškų,

5. Motiną, tave, ji apgieda, amžiams
likusią skaisčia ir vartus aukštybių
galinčią atvert. Tau sparnuotas vaikas
aukšto Olimpo,

6. modamas sparnais pagarbiai aplinkui,
skelbia taiką. O, geresnioji Ieva,
jau kitu vardu; tau teliks už taiką
žemė skolinga.)

Pirminio himno 1 strofos kreipinys *maris stella* Sarbievijaus 4 posme iš pradžių tiksliai pakartojamas, tik netiesioginės kalbos rėmuose – *maris stellam*. Tikslus pirminio įvaizdžio perrašymas nekeičiant jau prigijusios jo žodinės raiškos būdingas Viduramžių tekstams (plg. Bernardo Morliečio (Bernardus Morlanensis, XII a. vid.) „Mariale“, Rhythmus IV: *maris stella, interpella*; Epilogus: *Virgo, stella maris*³²; XI–XII a. anoniminių himnų: *stella maris, lumen orbis*³³ ir pan.). Po glausto įvaizdžio kartais seka jo paaiškinimas ar patikslinimas. Taupaus poezijos išplėtimas Antikos autorių stiliumi itin būdingas XVI–XVII a. poezijai; tokia yra ir aptariamoje Sarbievijaus strofoje *maris stellam* palydinti to paties įvaizdžio plėtotė: *sidus in dubiis undis* (pažodžiui: *šviesulys neramiuose vandenyse*), kuri prašyte prašosi sulyginama su aukščiau cituoto Z. Ferreri'o himno *procellosas Helice per undas*.

³² *Analecta Hymnica*, t. 50, p. 429, 454.

³³ *Ibidem*, t. 48, p. 106.

Kitas pirminio himno 1 strofos motyvas *felix caeli porta* (*palaimingi dangaus vartai*) išplečiamas minimaliai, paverčiant į *facilem clausi aetheris portam* (*lengvas [atverti] uždaryto dangaus vartus*); formaliai – papildant vaizdą tik vienu būdvardžiu, prie *dangaus* priduriant *uždaryto*, tačiau dar ir *caelum* pakeičiamas labiau klasikinio skambesio *aether*. Marijos-Dangaus vartų (kartais vietoj vartų vartojama *fenestra* – langas, anga) įvaizdis labai senas; jo egzegezė susijusi su Marijos kaip pasaulio Atpirkėjo gimdytojos vaidmens išaukštinimu. (Plg. Venancijaus Fortunato „Hymnus Beatae Mariae“: *caelis fenestra facta es* (*tapai dangaus anga*); *Tu regis alti ianua / et porta lucis fulgida*³⁴ (*Tu – aukštojo karaliaus durys / ir spindintys šviesos vartai*); Bernardo Morliečio „Mariale“, Rhythmus VIII: *Caeli porta, per quem orta / salus est fidelium, / porta lucis, quae perducis / ad perenne gaudium*³⁵ (*Dangaus vartai, per kuriuos prasidėjo / tikinčiųjų išganymas, / šviesos vartai, [tu,] kuri vedi / į amžinąjį džiaugsmą*). Ankstyvuosiuose lotyniškuose himnuose Marijos vaidmuo nusakomas labiau tiesiogiai, be dangaus vartų motyvo. Plg. dar Prudencijaus: *O beatus partus ille, virgo cum puerpera / edidit nostram salutem*³⁶ (*o palaimintas tasai gimimas, kai Mergelė pagimdė mūsų išganymą*).

Tuo tarpu Dievo pasiuntinys, arkangelas Gabrielius, „Ave maris stella“ 2-ame posme vadinamas tiesiog Gabrieliumi, Sarbievijaus kūrinyje apibūdinamas kaip *aukštojo Olimpo sparnuotasis gyventojas* (*praepes civis alti Olympi*); tokia leksika labiau primena antikinių tekstų Merkurijų. Toje pačioje 6-oje epodės strofoje išplėtojamas ir aiškinamas Marijos-Taikos karalienės motyvas bei taupiomis priemonėmis nusakomas vėlgi labai senas Marijos-Naujosios Ievos simbolis: pirminio himno *mutans Hevae nomen* (*keisdama Ievos vardą*) Sarbievijaus tekste beveik adekvačiai atliepia *melior reversi nominis Eva*, t.y. *geresnioji pakeisto vardo Ieva*. Lyginant, kaip šis motyvas figūruoja senesniuose tekstuose, galima pastebėti, kad juose gana dažnai pateikiama *naujosios Ievos* simbolio egzegezė. Plg. Venancijaus Fortunato „Hymnus Beatae Mariae“: *Quod Eva tristis abstulit, Tu reddis almo germine*³⁷ (*tai, ką atėmė nelaimingoji Ieva, tu gražini išganinguoju vaisiumi*); Bernardo Morliečio „Mariale“, Rhythmus VIII: *Mater Eva morte saeva / prolem suam perdidit, / tua fides, qua renides, / nobis vitam reddidit* (*Motina Ieva žiauria mirtimi*

³⁴ *Ibidem*, t. 50, p. 87.

³⁵ *Ibidem*, p. 437.

³⁶ *Cath.* IX, 19–20.

³⁷ *Analecta Hymnica*, t. 50, p. 87.

pražudė savo palikuonis; tavo tikėjimas, kuriuo tu spindi, mums gražino gyvenimą); Rhythmus II (šio ir III-ojo „Mariale“ ritmo strofos sudaro himną „Omni die dic Mariae“, tradicijos priskiriamą šv. Kazimierui), kur jungiami naujosios Ievos ir dangaus atvėrėjos simboliai: *Evae crimen nobis limen / paradisi clauserat, / haec, dum credit et obedit, / caeli claustra reserat. / Propter Evam homo saevam / accepit sententiam, / per Mariam habet viam, / quae ducit in patriam* (Ievos nusikaltimas mums buvo užvėręs įėjimą į rojų, o šioji [Marija – O.D.], tikėdama ir pakludama, atšaukia dangaus užraktus. Dėl Ievos žmogus gavo rūstų nuosprendį, o per Mariją gauna kelią, vedantį į tėvynę)³⁸. Idomiai jungiami keli aptarti įvaizdžiai Petro Damiano (Petrus Damianus, Damiani, m. 1072) himnuose Marijai, pvz., *Tu nova stella maris, / celsa poli fenestra*³⁹ (tu naujoji jūros žvaigždė, aukštasis dangaus langas): Marija vadinama naująja jūros žvaigžde, asocijuojant pastarąjį įvaizdį su naujosios Ievos.

Tolesnės dvi „Ave maris stella“ strofos:

3. Solve vincla reis,
profer lumen caecis,
mala nostra pelle,
bona cuncta posce.

4. Monstra te esse matrem:
sumat per te preces,
qui pro nobis natus,
tulit esse tuus.

(Pažod. vert.: 3. Atlaisvink pančius kaltiesiems, / nešk šviesą akliems, / nustumk mūsų nelaimes, melsk visokeriopų gėrybių. 4. Parodyk, kad esi motina: tegu per tave priima maldas tasai, kuris, gimęs dėl mūsų, panoro būti tavo [sūnus].)

Sarbievijaus atliepiniai:

7. Tu graves demes populo catenas,
Tu diem pulsus revocabis umbris,
Tu bonis pelles mala, laeta maestis
Fata reduces.

8. Esse te magni populus sciemus
Numinis matrem modo missa per te
Vota non umquam deus obstinata
Respuat aure.

(7. Tu sunkias žmonių grandines sutraukai,
dieną gražini, stumdama šešėlius,
nuvaikai bėdas nuo dorų, liūdnesiems
parvedi laimę.

³⁸ *Ibidem*, p. 428, 438.

³⁹ „Hymnus de Beata Maria Virgine“, in: *Analecta Hymnica*, t. 48, p. 52.

8. Sužinosim mes, kad galingo Dievo
Motina esi, – nes atstumt negali
Viešpats tu, kurie, tau tarpininkaujant,
Prašymus siunčia.)

Lyginant galima pastebėti, kad šiose strofose Sarbievijaus variacija atitinkamai „Ave maris stella“ įvaizdžiais yra ir gana tiksli, ir sykiu labai poetiška: *solve vincla reis (atlaisvink pančius kaltiesiems)* perteikiant eilute *Tu graves demes populo catenas* (pažodžiui *nuimk nuo žmonių sunkias grandines*), panašiai kaip ir parafrazuojant *felix caeli porta*, irgi apsiribojama priduriant būdvardį *sunkias* ir *vincla* pakeičiant *catenis*; tuo tarpu tolesnėse Sarbievijaus eilutės pateikiamas itin supoetintas pirminio teksto variantas: motyvas *profer lumen (suteik šviesą)* išplėtojamas į vaizdą *tu diem pulsus revocabis umbris (tu sugrąžinsi dieną, nustumdama šešėlius)*; plg. panašiai poetiškus ankstesnius variantus, ypač Bernardo Morliečio „Mariale“, Rhythmus VI: *Cum nocturnas pellens umbras / veram lucem nuntias*⁴⁰ (*kai, nustumdama nakties šešėlius, paskelbi tikrąją šviesą*) ar Jono Garlandiečio (Iohannes de Garlandia, m. po 1252) *erigas lapsos, tenebras serena*⁴¹ (*pakelk nupuolusius, nušviesk sutemas*). Pirminio himno 4 strofa, skirtą Marijos kaip Užtarėjos, Tarpininkės vaidmeniui, atitinka Sarbievijaus epodės 8 strofa.

Paskutiniuose *Ave maris stella* posmuose minimus lotyniškoje mariologinėje poezijoje itin dažnus Marijos epitetus *Virgo mitis* (figūruojantį dar kaip *Virgo lenis* ir pan.), *Virgo singularis* (variantai būtų *Virgo specialis*, *Virgo salutaris*) epitetus Sarbievijaus tekste randame visiškai nepakeistus:

5. Virgo singularis,
inter omnes mitis,
nos culpīs solutos,
mites fac et castos.
6. Vitam praesta puram,
iter para tutum:
ut videntes Iesum
semper collaetemur.

(Pažod. vert.: 5. Ypatingoji Mergele, tarp visų romioji, mus, išlaisvintus nuo kaltybių, padaryk romius ir skaisčius. 6. Suteik tyrą gyvenimą, parūpink saugų kelią, kad regėdami Jėzų amžiais drauge džiaugtumėmės.)

⁴⁰ *Analecta Hymnica*, t. 50, p. 435.

⁴¹ „De conceptione beatae Mariae“, *Ibidem*, p. 547.

Sarbievijaus atliepiniai:

9. Mitis, et blanda prece singularis
Virgo placari, scelerum solutos
Et bonos flecti, vacuosque noxae
Suggere sensus.

10. Integram nobis sine labe vitam,
Prosperam nobis sine clade mortem,
Et sacros Nati genitrix tueri
Annue vultus.

(9. Tu romioji, tu įstabi Mergele,
tu švelnia malda nuo kalčių apvalius
sielas nuo bausmių išvaduoji, leidi
grįžti į dorą.

10. Leiski mums tyrai nugyvent, be gėdos,
Leiski mums gražiai, be nelaimės mirti,
Leisk Sūnaus, kurį pagimdei, švenčiausia
Veidą regėti.)

10-ajame Sarbievijaus epodės posme, baigiamosios „Ave maris stella“ strofos variacijoje, struktūriškai išlaikomi visi pirminio šaltinio elementai: prašymas *vitam praesta puram* išplėtojamas į *integram sine labe vitam*, panašiai *iter para tutum* keičiamas į *prosperam sine clade mortem*, paskutinėmis dviem eilutėmis išsakomas maldavimas leisti regėti Jėzų (Sarbievijaus tekste – Sūnaus veidą). Šio Sarbievijaus (taigi ir atitinkamo „Ave maris stella“ posmo) variacija yra IV, 24 odės 4 strofa; pirmosios dvi abiejų Sarbievijaus posmų eilutės visiškai sutampa. Bendrų 9 epodės ir IV, 24 odės vietų galima rasti ir daugiau; pastarosios kai kuriuos posmus irgi galima traktuoti kaip „Ave maris stella“ parafrazes.

Pasirinktas ir plačiau aptartas „Ave maris stella“ motyvas tėra vienas iš daugelio. Pasiremdami daugiausia Sarbievijaus IV *Lyrikos* knygos odėmis bei epodėmis, galėtume pasekti gausybės Marijos įvaizdžių ir epitetų plėtotę, lygindami su pirminiais, antriniais, vėlesniais tekstais; tai būtų Giesmių giesmės ar kitų Senojo Testamento tekstų leksika paremti ryto žvaigždės, Libano kedro, palmės, Dovydo bokšto, Gedeono vilnos, granato vaisiaus, lelijos tarp erškėčių ir t.t. įvaizdžiai; Marija kaip Nekaltai Pradėtoji, Dangaus Karalienė, Guodėja, Užtarėja, Gailestingumo Motina, Meilingoji Motina etc. etc.

Neabejotinai gilus įvairių amžių liturginių tekstų pažinimas atvėrė Sarbievijui naujas imitacijos galimybes, kurias dar skatino ir Tridento Susirinkimo nuorodos, krikščioniškosios reformacijos bei jėzuitų

programos uždaviniai. Daugiasluoksnišė M.K. Sarbievijaus odėse Švč. Mergelei Marijai numanomi įvairių amžių krikščioniškosios poezijos intertekstai liudija apie mariologinės tradicijos apskritai tęstinumą ir jos perteikimą kalbamuose kūrinuose. Toji tradicija aprėpia įvairius Marijai skirtus tekstus, Bažnyčios Tėvų, kitų įvairių amžių autorių pamokslus, traktatus, komentarus Giesmių giesmei ar kitiems Šventraščio tekstams, o ypač poetinius tekstus; himnus, giesmes, antifonas, tradicines Marijai skirtas invokacijas, maldas, ikonografijoje prigijusius simbolius. Šiame straipsnyje stengėmės apsiriboti skirtingų amžių krikščioniškosios poezijos pavyzdžiais.

Lyginant Sarbievijaus 9 epodės ir himno „Ave maris stella“ tekstus darosi akivaizdu, kad minimasis Sarbievijaus kūrinys parašytas ne vien kaip asmeninį maldingumą ir intymų santykį su adoruojamu objektu išreiškianti giesmė, bet ir kaip viso Viduramžių himno variacija sapfiniais metrais (paties *jūros žvaigždės* įvaizdžio plėtotę pasekėme ir II, 14 odėje). Negana to, pagarbiai taupiomis priemonėmis ir kartu baroko poezijos maniera labai vizualiai perteikiantis Mariją apibūdinančius kreipinius Sarbievijaus tekstas gali būti skaitomas kaip ankstesnės jų raidos religinėje poezijoje atliepas, kuriame atsispindi įvairių amžių tradicijos ir stiliaus elementai.

Iteikta 2004 12 01
Parengta 2004 12 23